

СЛОВ'ЯНСЬКА ОНОМАСТИКА: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Слов'янська ономастика за близько півтора століття розвитку як самостійної науки досягла помітних результатів, які найбільш повно відображені в узагальнюючій 2-томній енциклопедії «Słowiańska onomastyka» (Warszawa-Kraków, 2002, 2003). У ній зібрано інформацію про стан пропріальної лексики і досягнення в її вивченні з 11 слов'янських країн і Німеччини (про полабську і лужицьку онімію). Рівень ономастичної науки в цих країнах неоднаковий, що зумовлено відповідними об'єктивними і суб'єктивними умовами їх розвитку.

Ключові слова: слов'янська ономастика, власне ім'я, онім, топонім, гідронім, ойконім, антропонім, стан, розвиток.

Василий Лучик. СЛАВЯНСКАЯ ОНОМАСТИКА: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Славянская ономастика за около полтора столетия развития как самостоятельной науки достигла заметных результатов, которые наиболее полно отражены в обобщающей 2-томной энциклопедии «Słowiańska onomastyka» (Warszawa-Kraków, 2002, 2003). В ней собрана информация о состоянии проприальной лексики и достижениях в ее изучении из 11 славянских стран и Германии (о полабской и лужицкой онимии). Уровень ономастической науки в этих странах неодинаков, что обусловлено соответствующими объективными и субъективными условиями их развития.

Ключевые слова: славянская ономастика, собственное имя, оним, топоним, гидроним, ойконом, антропоним, состояние, развитие.

Vasyl Luchyk. SLAVIC ONOMASTICS: STATUS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

For about one and a half centuries of development, Slavic onomastics as an independent field of study has achieved notable results, which are most fully reflected in the summarizing 2-volume encyclopedia «Słowiańska onomastyka» (Warszawa-Kraków, 2002, 2003). It contains information on the status of proper names and results of their research from 11 Slavic countries and Germany (on Polabian and Lusatian names). The level of onomastic science in these countries differs due to uneven objective and subjective conditions of their development.

Keywords: Slavic onomastics, proper name, onym, toponym, hydronym, oikonym, anthroponym, status, development.

Слов'янський ономастикон має давні витoki у розмовному мовленні й фольклорі різних регіонів, у писемних джерелах давніх слов'янських мов, однак слов'янська ономастика як самостійна наука сформувалася в різних народів неодноразово і відносно пізно – в основному в ХІХ–ХХ ст., хоч спроби пояснити окремі власні назви (переважно антропоніми, топоніми, етніоніми й теоніми) здійснювалися і раніше. Більшість фахівців виділяє три етапи розвитку слов'янської ономастики: 2-а половина ХІХ– початок ХХ ст.; початок ХХ – середина ХХ ст.; друга половина ХХ – початок ХХІ ст., які не повністю узгоджуються з періодизаціями національних наук. Зокрема, у Словенії ще в ХVІ ст. П. Трубач зібрав і описав особові імена (1557 р.), а А. Богородич в 1584 р. дослідив походження відомих слов'янських етніонімів та ойконімів. У ХVІІІ ст. Ж. Попович виявив паралелі в давній словенській і неслов'янській (іспанській, кельтській, германській) топонімії. І нарешті цикл фундаментальних праць Ф. Міклошича, Л. Пінтара, Ф. Рамовша, Ф. Безлая [2, 29–31], С. Торкара, М. Сноя та ін. у ХІХ–ХХІ ст. сформували сучасну словенську ономастику як одну з провідних у славистиці. Натомість із різних причин білоруська ономастика оформилася в самостійну науку переважно завдяки діяльності М. Бірили лише в ХХ ст., а її частина в енциклопедії «Słowiańska onomastyka» виявилася найбільш необхідною [1, с. 22–26], чому сприяв і суб'єктивний чинник, пов'язаний із невдалою спробою російської делегації на правах спадкоємця радянської науки перебрати на себе опис білоруської (як і української) ономастики.

Про її стан у різні періоди розвитку час від часу писали дослідники різних країн, але найповніше і найоб'єктивніше ця інформація подана станом на початок ХХІ ст. у 2-томній енциклопедії «Słowiańska onomastyka» фахівцями з Німеччини (про ономастику полаб'ян, верхніх і нижніх лужичан) та 11 слов'янських країн (ще без самостійних Боснії та Герцеговини і Чорногорії) за схемою з 24 пунктів: 1. Історія ономастики. 2. Теорія ономастики. 3. Методи дослідження та їх еволюція. 4. Ономастична термінологія. 5. Стан досліджень. 6. Етимологія назв – актуальні дослідження, досягнення, приклади. 7. Назви дослов'янського (індоєвропейського) походження і слов'янські назви. 8. Пізніші іншомовні впливи: субстрат, адстрат, суперстрат. 9. Назви на порубіжних територіях – етнічних і мовних. 10. Політика і практика в галузі власних назв. 11. Антропонімія I – Імена. 12. Антропонімія II – Прізвища. 13. Антропонімія III – Решта типів назв. 14. Назви сіл і міст (ойконімія). 15. Назви місцевостей (мікротопонімія, анойконімія). 16. Назви гірські (оронімія). 17. Назви водні (гідронімія). 18. Назви міські (урбо-/урбанонімія). 19. Назви звірят (тварин) (зоонімія). 20. Хремадонімія (ергонімія). 21. Власні назви і суспільна проблематика. 22. Власні назви в художній літературі. 23. Власні назви і проблематика релігійна. 24. Зміни в називанні ХХ ст. [2; 3]. Авторами відповідних статей від України є Ю. О. Карпенко, В. В. Лучик і П. П. Чучка.

Протягом 15 років після виходу у світ зазначеної енциклопедії окреслені напрями як орієнтир у розвитку слов'янської ономастики продовжують залишатися актуальними і базовими, хоч у межах цієї схеми відбувалися об'єктивно чи суб'єктивно зумовлені зміни щодо пріоритетності дослідження проблем. Так, справедливо переймаючись незадовільним станом синхронного та історико-етимологічного вивчення ойконімів України наприкінці ХХ ст., професор Дмитро Бучко на Шостій республіканській ономастичній конференції в Одесі (1990 р.) висловив думку про те, що в Україні ще не час займатися літературною ономастикою (вона, мовляв, може й зачекати), коли залишається ще не повністю зібраною і дослідженою велика кількість топонімів та антропонімів, які подекуди функціонують у суспільстві на межі зникнення разом з відповідними об'єктами або носіями місцевих говорів. У зв'язку з цим можна погодитися з думкою Дмитра Бучка про необхідність визначення в українській ономастиці першочергових і невідкладних завдань, але це зовсім не значить, що інші напрями та проблеми не повинні досліджуватися, а мають чекати на «кращі» часи, які, до речі, можуть і не настати за життя одного покоління науковців. Зокрема, попри те, що в останні десятиліття ойконіміка була визнана пріоритетним розділом української ономастики, досі ще не створено історико-етимологічний словник назв населених пунктів України як основна праця в зазначеній галузі. Досвід вітчизняного та зарубіжного мовознавства свідчить, що будь-який його напрям (старий чи абсолютно новий) стає по-справжньому «своєчасною» наукою, коли за нього беруться висококваліфіковані фахівці, тому можна тільки вітати захист докторської дисертації Е. О. Кравченко «Поетика зв'язків і відношень імені – тексту – поетонімосфери» (Київ, 2017) і видання нею монографії, вихід у світ на основі кандидатської дисертації монографії М. Ю. Карпенка «Онімний простір Інтернету» (Одеса, 2017) та ін. І це не завадило виходу уже добре відомих у науковому світі 3-х частин фундаментальної монографії В. П. Шульгача «Нариси з праслов'янської антропонімії» (Київ, 2008; 2015; 2016), підготовки або захисту докторських історико-етимологічних дисертацій з виданням на їхній основі монографій С. О. Вербича «Гідронімія басейну Дністра» (Луцьк, 2017), О. І. Іліаді «Слов'янські мовні релікти в топонімії Балкан» (Київ-Кіровоград, 2008), З. О. Купчинської «Стратиграфія архаїчної ойконімії України» (Львів, 2016) та ін. Інше питання полягає в тому, що висококваліфікованих фахівців з порівняльно-історичної ономастики стає в слов'янських країнах усе менше і менше, а підготувати гідну заміну тим, хто десятиліттями розвивав цей напрям, усе важче і важче. Під впливом суспільної кон'юнктури невпинно збільшується в славістиці частка праць із прикладної ономастики (ергонімії, ономастикону ЗМІ, реклами, комунікативної лінгвістики, комп'ютерної ономастики і т. ін.), у зв'язку з чим керівництво ономастичної комісії Міжнародного комітету славістів на своєму XIV з'їзді в Охриді навіть запропонувало було визначити як комплексну загальнослов'янську тему «Слов'янська ергонімія (фірмонімія)». Ця ініціатива не була підтримана делегаціями більшості слов'янських країн, зокрема Україною,

інакше реалізувати давно затверджені плани з укладання загальнослов'янських ономастичних атласів було б значно складніше або й неможливо, хоч досвід і потенціал для виконання цих фундаментальних проектів поки що є.

Зазначена проблема тісно пов'язана з державною підтримкою і кадровим потенціалом в слов'янській ономастичній науці. Тут ситуація неоднозначна. З одного боку країни, в яких увага до проблем ономастики залишається високою і результативною. Сюди належить Україна, яка в енциклопедії не має жодної ремарки «brak opracowania» і нині демонструє неформальну наступність поколінь в усіх ономастичних школах і центрах. Так, уже відійшли або відходять представники найстаршого покоління засновників новітньої української ономастики 2-ої половини ХХ – початку ХХІ ст. В останні роки пішли із життя Ю. О. Карпенко, Є. С. Отін, П. П. Чучка, Д. Г. Бучко, О. С. Стрижак, М. Л. Худаш, В. А. Бушаков, Р. І. Осташ, повністю чи значною мірою обмежили свою ономастичну діяльність І. М. Железняк, В. О. Горпинич, В. В. Німчук, І. В. Муромцев, Т. І. Поляруш та ін. Негативно позначилися на ситуації у вітчизняній ономастиці кадрові, науково-теоретичні та інші втрати, пов'язані з подіями в Криму й на Донбасі. Натомість уже давно заявило про себе в Україні та за її межами середнє покоління провідних ономастів (В. П. Шульгач, О. П. Карпенко, В. В. Лучик, С. М. Медвідь-Пахомова, Г. Л. Аркушин, Е. В. Боєва та ін.), сформувалася або є на підході когорта молодих докторів наук: О. Ю. Карпенко, М. М. Торчинський, Г. П. Лукаш, В. М. Мойсієнко, Е. О. Кравченко, З. О. Купчинська, С. О. Вербич, Н. С. Колесник, Я. П. Редьква та ін., які здатні зберегти і піднести на новий рівень досягнення української ономастики.

За свідченнями енциклопедії «Słowiańska onomastyka» та іншими ознаками (опрацювання напрямів, конференції, фундаментальні видання, ономастичні центри та школи, міжнародне визнання тощо), до успішних, крім української, належать польська, словацька, російська, болгарська, македонська, сербська, словенська (тут є неопрацьовані окремі напрями) ономастика, тому не дивно, що саме в більшості цих країн ще відбуваються традиційні або започатковано нові ономастичні конференції та семінари. Натомість складається враження, що вичерпала себе чеська ономастика, яка тривалий час (у другій половині ХХ ст.) була орієнтиром для інших слов'янських і неслов'янських країн. Видатним досягненням був виданий у 1954–1957 роках чотиритомний етимологічний словник топонімів Чехії А. Профоуса і Я. Слободи, після якого ономасти цієї країни вже понад півстоліття не пропонують вагомих наукових проектів, яких потребує чеське, слов'янське і європейське наукове співтовариство, відстаючи в цьому плані від, наприклад, польського мовознавства, де, крім довідкових, видаються багатотомні історико-етимологічні словники та інші фундаментальні праці. Аналогічне враження складається і про хорватську ономастику, яка теж займала у свій час провідні позиції. Щодо розвитку білоруської ономастики, то на місцевому рівні вона досить активно функціонує, маючи яскравих представників кількох напрямів (Р. М. Козлова, В. П. Лемцюхова, А. М. Мезенко та ін.), але певні суспільно-політичні проблеми позначаються на її міжнародному статусі й відповідних здобутках. Окремо стоїть питання про стан боснійської та чорногорської ономастики, яка щойно формується на основі здобутків сербської ономастики і нових внутрішніх ідей.

Отже, загальний огляд стану і перспектив слов'янської ономастики свідчить про її задовільний розвиток і про нові можливості, пов'язані з суспільно-політичними та гуманітарними процесами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лучик В. В. Про стан білоруської ономастики (на матеріалі енциклопедії «Слов'янська ономастика») // Беларуская мова ў культурнай і моўнай прасторы Слав'іі: Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі (Мінск, 24–25 лістапада 2009 г.). – Мінск: Права і эканоміка, 2009. – С. 22–26.
2. Słowiańska onomastyka: encyclopedia w 2-ch t. / pod red. E. Rzetelskiej-Feleszko i A. Cieślukowej przy współudziale J. Dumy. – Warszawa-Kraków, 2002. – Т. 1. – 535 s.
3. Słowiańska onomastyka: encyclopedia w 2-ch t. / pod red. E. Rzetelskiej-Feleszko i A. Cieślukowej przy współudziale J. Dumy. – Warszawa-Kraków, 2003. – Т. 2. – 616 s.

Стаття надійшла до редакції 17.07.2017 р.